

BÜSZKE VÁR

■ Délután két óra után érkezett az első jelentés, hogy ég a Krasznahorka vár. Hirtelen nem tudtam, mit is csináljak hamarabb: a tudósítást az előrehozott parlamenti választások menetéről, vagy inkább a tűzesettel foglalkozzam. Ez utóbbi mellett döntöttem, hiszen a világhálóra felkerült fotók és filmfelvételek alapján azt gondoltam, minden odalett. A jólelkű Franciska grófnő halotti hintója, az ébenfa bútorok, a könyvek, festmények, fegyvergyűjtemény... minden. Amely kincseknek pár évvel ezelőtti látogatásunk alkalmával annyira örültek a fiaim. „Anya, ez igazi páncél és igazi kard” – mutatta csillogó szemmel a kisebbik fiam, aki akkoriban éppen a lovagok és a lovagkor bővületében élt. Azóta sajnos tudjuk, hogy Szapolyai János kardja megsemmisült a tűzben, de tény, a gyűjtemény 90 százaléka megmenekült, és Kassán a műszaki múzeumban, illetve a betléri kastélyban várják a jobb időket. A szlovák kulturális tárca és a belügyminisztérium megnyugtatóan gyorsan reagált a katasztrófára. Nem volt meglepő az sem, hogy pár óra leforgása alatt kiderült, két cigarettázó gyerek gyújtotta fel a gáz domboldalt. A közharag rájuk és a roma közösségre irányult; néhányan azonban csendben megjegyezték, hogy talán a tűz sem tudott volna olyan gyorsasággal terjedni, ha a domboldalt kaszálták volna. Később megtudtam, ez arrafelé nem volt szokás, régi metszeteken, festményeken is látni a vár tövében burjánzó cserjéket, bokrokat. Azon a szerencsétlen március 10-i napon sajnos minden rossz összejött: a szárazság, a szélirány a vár felé és a gyerekek eldobott csikkje a várdomb tövében. A politikusok első megnyilvánulásai után sokan csóválták a fejüket: a kulturális miniszter vagy nem tudja, mit beszél, vagy nem látta a várat, amikor hetykén kijelentette, a műemlék egy részét már az ősszel megnyitják a látogatók előtt. Mondta ezt tíz nappal a tűzeset után, amikor a kárfelmérés még be sem fejeződött, s amikor a víz és a villany bevezetésén dolgoztak a szakemberek. Aztán jöttek újabb és újabb hajmeresztő kijelentések a felújítás gyors és szakszerű lebonyolításáról. „Az igazság az, hogy a felújítás még el sem kezdődött. Azt, amit most, 2013 tavaszán a kőművesek és az ácsok csinálnak, a felújítási munkák előkészítésének lehetne nevezni” – világosított fel a műemlékvédelmi hivatal által összeállított nemzetközi szakértői bizottság egyik szlovákiai tagja, Barczy Gyula művészettörténész. Amely bizottság egyébként stízik két hónappal a katasztrófa után állt fel, és kitzúta a fő feladatokat. Például az építészettörténeti kutatás lebonyolítását, amely majd a későbbi felújításhoz nyújthat biztos alapokat. Mert a krasznahorkai vár mintegy húsz éven át tartó rekonstrukciója a múlt század hatvanas éveitől kezdődően a nyolcvanas évekig e tekintetben nem volt alapos. Nem derült ki ugyanis, hogy hogyan épült a vár. Az évszázadok során történt hozzá- és átépítések során egyes építészeti elemek eltűntek, befalazták őket, újak jelentek meg. Ezek számbavételének most meg kellene történnie, mondta a művészettörténész, hogy „tudjuk, hogyan újítsuk fel a várat”. Úgy persze vissza lehetne állítani a vár egyes palotáit és termeit, ahogy a tűz előtt, a szocialista idők koncepciójának megfelelően formálták a történelmi emlékeket, de ekképpen nem érdemes. Hogy aztán „melyik” Krasznahorka látható majd pár év múlva, egyelőre nem tudni. A várnak építészeti szempontból több meghatározó korszaka volt. A 17. századtól a 19. század elejéig modern reneszánsz palotákkal bővült, és azzal a hatalmas tanácssteremmel, amelynek bútorzata majdnem teljes egészében a tűz martalékává vált. Az 1817-es villámcsapást követően leégett a tetőszerkezete, s az Andrásyok ugyan cseréptetővel pótolják a régit, de már nem költöznek vissza. Elárvul az egykori családi fészek, majd a kiegyezés után megalakul falai között az első „magán-múzeum”. Az újabb fontos átépítés a 20. század elején történik Dénes gróf megrendelésére, ám ebből alig maradt meg valami a hatvanas években elvégzett rekonstrukció után. A következő probléma, hogy a várfalak is megsérültek a tűz során. A mintegy 1400 fokos pokolban a kövek közötti habarcs porrá száradt, ezért fél métert, de helyenként másfél métert is vissza kell bontani. A szakhatóság tervei szerint 2013 végéig elkészül az új tetőszerkezet, s ha minden jól megy, egy évre rá ismét fogadhatják a látogatókat. A vár tövében meghúzódó település lakói szeretnék meggyorsítani az idő

múlását. A polgármester, Peter Bollo elmondása szerint Krasznahorkaváralja már vagy 35 ezer eurót veszített a turisták elmaradása miatt. Arról nem is beszélve, hogy a tűznél is nagyobb pusztítást okozott a faluban a magyar és szlovák, valamint a roma közösség egymásnak feszülése. Most a váron megközelítőleg 40 ember dolgozik, de ez alig enyhít a faluban és a környéken tapasztalható hatalmas munkanélküliségen. A település számlájára befutott adományokból öntik újra a várkapolna lélekarangját, és ebből finanszírozzák a vendégek számára megálmodott pihenőparkot a várhegy tővében.

Haják-Szabó Mária

MEGINT A PERZSÁK... (gondolatok a történelmi narratívák továbbörökítéséről)

*Az embernek legédesebb a napsugár,
a halál semmi: örült, aki halni vágy,
még a rút élet is szebb, mint a szép halál.*

■ Euripidész Iphigéniával mondatja e sorokat, a királyi vérből való szűzzel, akit a Trója ellen induló görögök Artemisz istennőnek készülnek feláldozni. Pszichológusok szokták olykor idézni, ha öngyilkosjelölteket próbálnak jobb belátásra bírni. De kicsit továbbgondolva: miképpen „a rút élet is szebb, mint a szép halál”, a legtökéletlenebb demokrácia is jobb a mégoly nemes célokat hirdető diktatúránál. Igaz, nem hallottam még diktatúráról, mely nem a „démoszért”, a „népért” cselekedett volna... Egy szélsőbaloldali megéltem, és történelmi tanulmányaim akadályoznak abban, hogy elhiggyem: a jobboldali más. „Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van...”

Egyáltalán: származott valami jó az újkor-jelenkor parancsuralmi rendszereitől? Nekem nem nagyon jut eszembe egyéb, mint néhány zseniális irodalmi alkotás. Mert ha Arany János azt írhatja 1857-ben, hogy „te hunczfut Ferenc Jóska, ördögfattya nyomorult gyilkosa, a ketyegő fészkes fityfene költsön neked ódát, nem én!”, nos, ez derék és egyenes magyar beszéd lett volna. A *walesi bárdok*at viszont valahogy jobban szeretjük... Vagy ha Sütő András 1981-ben megírhatja, hogy Ceaușescu a „szocialista nemzet homogenizációja” által egyet akar: a „magyar nemzetiségű románok” teljes és végleges bedarálását egy engedelmes, egynyelvű, amorf néptömegbe, akkor mi értelme lett volna *A szuzai menyegző*nek, remekbe szabott előtanulmányával, a *Perzsák* című esszével együtt?

A minap újra kezembe került Sütő András e két írását tartalmazó könyve. És lapozgatva ugyan merre kalandoztak gondolataim? Természetesen megint az a támadás ötlött fel bennem (vajon hányadszor?), amit egyes történészek háttértűzével a román bulvársajtó folytat *A székelység története* című „kézikönyv és tankönyv” szerzői, szerkesztői és kiadói ellenében. Mi tagadás, azt hiszem, immár úgy vagyok ezzel, mint a szexmániás, akinek az autóablak-törlő mozgásáról is csak az jut eszébe...

A támadás szakmai részére, az érintettség okán, próbáltam már reagálni, szánalmas volna ugyanezt ragozni tovább. Most egy elvi kérdést szeretnék felvetni, mely akár függetlenül a vitát kiváltó könyvtől, miszerint *van-e joga egy tájtörténetileg-néprajzilag körülhatárolható, saját csoporttudattal rendelkező kisebbségi közösségnek arra, hogy saját történelmi narratívája legyen?* Hiszen a vita voltaképpen *erről* szól, és nem az egyébként kétségkívül vitatható (és *korrekt* disputát igénylő!) tudományos kérdésekről. Vagy pedig ennek helye nincs, csak annak, amit Dan Brown bestsellerének egyik szereplője vall a történelemről: „...A történelmet mindig a győztesek írják. Amikor két kultúra megütközik, a vesztes megsemmisül, és a győztes írja meg a történelemkönyveket. Amelyekben persze a saját ügyét ünnepli, az ellenfelét pedig becsméri. [...] A történelem, természeténél fogva, mindig egyoldalú beszámoló.”

A *Perzsákban* Sütő – a maga idején merészen aktualizáló átköltésben – vázolja az alternatívát, amelyet a világhódító makedón vezér kegyesen felkínált Bétisznek, Gáza város hős védőjének: „Légy a mi testvérünk, Bétisz, Hellász fiai magukba fogadnak, megosztják veled nyelvüket, kultúrájukat, még isteneiket is, akik megengedik majd, hogy áldozatot mutass be nekik; add föl nyomorú barbár mivoltodat, légy görög, légy makedón, s velük és általuk egyenrangú polgárként gyakorolhatod az ő jogaikat! Térj eszedhez, Bétisz, vedd ki magadból Ahrimánt, a Rossznak istenét, s ne hidd, hogy a Nap Ormuzdnak mindent látó szeme; isteneid, a rosszak is, csak arra jók, hogy MÁS légy, nem görög. Az igazi istenek az Olümposzon laknak. Hozzánk csatlakozva s barbár nevedet feledve – gondold el, mily szépen s bizalmat keltően csöngene: Philón, Plátón, Xenophón vagy Anakreón – az agorának lehetnél szavazó polgára; ha érdemed engedi: bazileusz is a polisznak élén, öregségedre pedig a legfelsőbb tanácsnak: az athéni bulénak tagja. De Bétisz, tudatlan konokságában, nem óhajtotta a bulé-tagságot. Az ostromlók, hogy mégis megnyerjék maguknak: átfúrt bokáinál gyeplőszíjra fűzve, lovakkal vonszoltatták végig a városon.”

Hogy pedig újabb Bétisz-féle ellenállók ne foganhassanak, megszületik a „*Nagy Menyegző*” gondolata: tízezer görög-makedón katona tízezer perzsa nővel ül nászünnepet; maga Alexandrosz pedig III. Dareiosz király lányát veszi ez alkalommal feleségül, míg vezérei perzsa szatrapák leányait. A számok körül adódnak némi viták, amúgy az eseményt a történetírás tényként kezeli. Miképpen a szándékot is eléggé egyöntetűen értelmezik a historikusok: a makedón vezér így akarta birodalmát elindítani végre a nyelvi-vérségi, szokásrend- és hitbéli egységesülés útján.

A történet további fonalát Sütő, a Ceaușescu-korszak fékeit veszelve bekeményítő szakaszának nemzetiségpolitikáját idéző, még erőteljesebb aktualizáló hangsúlyokkal folytatja:

„A királyi parancs végrehajtott.

Vadonatúj hangon tízezer csecsemő bömbölte a nászéjszakás offenzíva diadalát; a legtartósabbnak mutatkozó győzelmet, amely minden cezaromániás férfit megkísértett később. [...]

A tömeges erőszak, épp áldozatainak sokasága miatt, meg a tiltakozás hangjait elfojtó lantosok és fuvulások nagy ricsaja folytán, az önkéntesség látszatát keltette. [...]

De nem adták fel a küzdelmet a parittyapártájuktól megfosztott asszonyok sem.

Utolsó mentsvárukba: az anyanyelv védősáncai mögé menekültek. Immár egyetlen szövetségesükre: az Időre utalva, a pillanatot várták, hogy ősi dalaikat és isteneik nevét gyermekeik fülébe ültessék. Reménységüktől elvakultan nyilván képtelenek voltak a különbségtételre: hogy Mithrasz ezer füle és tízezer szeme képletes – a hatalomé valóságos. Egyebek között az apanyelvűséget szigorúan megkövetelő férji uradalom s a besúgó hadának éjjel-nappali buzgósága révén. A legártatlanabb mozdulat körül is. Egy altatódal ellen följelentést tenni: adott helyzetben éppoly érdemes cselekedet, mint bármiféle ármánykodás felfedése.

Sándornak tehát le kellett csapni a csecsemőgyűgösbe rejtett anyanyelvi összeesküvésre. Görög neveltetésük biztosítása végett a gyermekeket saját felügyelete alá helyeztette.

Kétezer év jövődétávlatából mintha Rousseau sugalmazta volna neki a máig is érvényes pedagógiai igazságot: a gyermekkor az ELME ÁLMA. A tudatnak még karcotlan, hófehér mezeje. Az ifjú azé lesz, aki – ezt a mezőt szavaival teleírva – állomállapotából a gyermeki elmét magának fölbreszti; aki nem röst elsőnek közölni vele, hogy milyen ügyet kell majd szolgálnia.”

Ez az elfemuttatás az 1980-as években már-már a vakmerőséget kísértően bátornak tűnt. És amikor bővebben kifejtve meg dramatizálva *A szüzei menyegző* előadásain szembesültek vele, zsúfolásig tömött, talpra emelkedett magyar nézőterek tombolva ünnepeltek országszerte. Tökéletesen „átjött” az, amit „át kellett hallani”. A szerző pedig – egy 1981-ben rögzített interjú során – magyarázkodik is, meg nem is: „Bár nem a saját századomat akartam erőszakkal visszavetíteni egy korábbi idejére a történelemnek, hanem a történelemnek abból a belső köréből próbáltam kiindulni, ami akkor történt, de nyilvánvaló, hogy az ember nem teheti félre mindazt, ami saját korának közérzetéből felszívódott gondolataiba.” Igen, ez akkor így volt kerek egész...

A történelmi igazság azonban mindig bonyolultabb, mint az üzenet, amit közvetíteni hivatott. Hiszen a birodalmát kiteljesítő Alexandroszt legalább olyan erőteljesen bírálják saját görög-makedón vitézei, azzal vádolva őt, hogy lélekben behódolt a perzsáknak, asszonyait közülük válogatja, perzsa köntöst hord és szokásokat vett fel, tipikus keleti zsarnokként viselkedik, nem tartja már becsben őket – akik a világ végéig követék –, hiszen a leigázott perzsák soraiból bőséggel kikerül és egyelőre hűségesnek tűnik az a dárdáshad, mellyel terveit tovább szőheti. Ekképpen méltatlankodó katonái közt zendülés tör ki, amit ugyan sikerül lecsillapítani, de Alexandrosz 11 500 görög-makedón harcost, „érdemei elismerése mellett” egy tömegben egyszerűen „hazavág”, azaz Hellászba küld. Köztük nyilván szép számmal voltak „szuzai” férjek is, de „a nagy ügy” érdekében köttetett kényszerházasságok – mindettől függetlenül – nem működtek, rendre bomlottak fel. A görög-makedón harcosok egyszerűen nem tartották méltónak, hogy a hódoltatott „barbár” nemzetségekből vett menyecskéket házastársként kezeljék. Hogy pedig az ifjú arák lelkük és tudatuk mélyén miként éreztek az apáikat-fivéreiket legyilkolók, szülőházaikat felgyújtók iránt, arról is lehet némi sejtésünk. Még Alexandrosz életében új körülmények kezdenek tehát körvonalazódni...

Aztán összeomlik minden. „A dicsőséges Nagy Sándor [...] halálának napján – ismét Sütő Andrást idézve – a szuzai gyermekek második esztendejükbe léptek. Anyjuk nyelvén csiripeltek már, mint a tanítómesék parányi madarai, melyek egykor az oroszánt megették...”

Vagyis – visszatérve egy röpké helyesbítés erejéig Dan Brown gondolatához – *a történelmet csak részben írják a győztesek.* Ők írják – ehhez nem fér kétség – a „hivatalos” történelmet. De a legyőzötteknek, megalázottaknak, behódoltaknak is megvannak a maguk narratívái, és megtalálják ezek továbbadásának módját. Nem akadémiai tézisek öröklődnek így, tudós érvrendszerekbe csomagoltan, keménytáblás díszkötésekben, majd színes-szélesvásznú kosztümös filmekben rögzített (ál)naiv hőseposzokként, hanem halk szóval énekelt, suttogott, esetleg elsárgult lapokon továbbadott történetek. Ha pedig a nyilvánosságot kísértik, szimbólumok hada nehezíti a cenzorok dolgát, látszólag gügye gyerekversekbe, tündérmesékbe, elfeledett óvilágok történeteibe burkoltan érkeznek a többszörösen rejtjelezett üzenetek. Hitelességüket senki nem ellenőrzi, sem történelmi, sem filológiai szempontból, hiszen a történet egészében és minden részletében teljesíti az illegális valamennyi kritériumát. Hivatalosan nincs, de működik, elvileg akár évszázadokon át. A hősök és erények – valódiak, vagy költöttek – nem az állami zsoldban álló hivatásos mítoszteremtők boszorkánykonyháiban nőnek félelmetes és egyben jószágos óriásokká, hanem csak úgy spontán, szájról szájra, mígnem jön az internet, és minden korábbi korlátot szembekacag. A történettudomány gondosan, évszázados szabályok szerint kiépített gátjai eleve hiányoznak: *akitől megtagadják történelmét, annak azt taglaló tudománya sem lehet.* Persze attól még e közösségeknek vannak történettudományt művelő tudósai: kóbor részecskék a többségi hatalom szigorúan ellenőrzött rendszerében. Számuk meg súlyuk egyre csökken, és kerülniük kell minden kényes kérdést, vagy ami még rosszabb, a hatalom álláspontját kötelesek képviselni az adódó vitákban. Marad hát a fű alatt tovább élő alternatív múlt, melynek kliéiben a régi mítoszok csodái hatványozódnak, nincs már képzelet, mely lépést tartana a jelenséggel.

Állapotok, melyekről úgy hittük, túllépett rajtuk az idő. A jelek szerint némelyek bosszúságára. A kérdés csupán annyi: itt és most, a harmadik évezred hajnalán, kinek használna a visszatérés?

Hermann Gusztáv Mihály